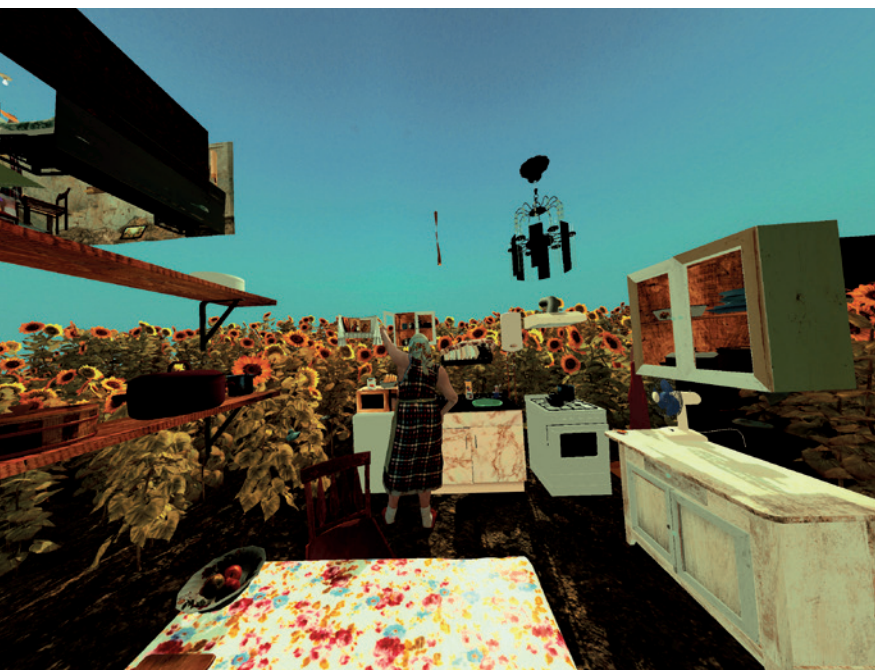

Artikel

Voorbij de eenzame zolderkamer

Co-creatie in de Nederlandse literatuurgeschiedenis

Still uit *Rozsypne*,
Lisa Weeda
(tekst en regie),
Nienke Huitenga-
Broeren (regie),
Studio ZZZAP
(productie), 2019

Het idee van de schrijver als individueel opererend genie – en de daarmee verbonden sacraliteit van de Kunst – spreekt nog steeds tot de verbeelding en leeft nog steeds, zowel maatschappelijk als wetenschappelijk. Literaire prijzen gaan naar eenlingen en letterkundigen speuren graag naar de momenten in de geschiedenis waarop auteurs individuele genialiteit aan de dag hebben gelegd. Tekenend voor dat verlangen is het feit dat specialisten in de handboekenserie *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur* (2006-2017) elk in hun eigen eeuw de geboorte van het ‘autonome’, ‘echte’ literaire auteurschap aankondigen.

Bovenstaande schets van de literaire wereld als individualistisch en niet-plaatsgebonden is hardnekkig en niet geheel onwaar, maar toch zijn deze gemeenplaatsen de afgelopen decennia door wetenschappers aan het wankelen gebracht. Vooral binnen de literatuursociologie in de traditie van Pierre Bourdieu en de cultuurhistorische benadering van historische teksten geldt het schrijven als een sterk sociale activiteit. Er is aandacht gekomen voor hoe literaire auteurs functioneren in een literair veld waarin ze worden bijgestaan door talloze spelers.

In dit artikel laten we zien waarom auteurs in de loop van de geschiedenis zijn gaan samenwerken: 1) samenwerken leidt tot creativiteit, 2) samenwerken is een praktische noodzaak om

Feike Dietz en Laurens Ham

Samenwerking is essentieel voor de kunsten: veel producties kunnen alleen in teamverband ontstaan. Een operavoorstelling of een stadionrockconcert zijn bijvoorbeeld niet mogelijk zonder musici, technici en designers. Er is één kunstvorm die zich aan deze collectiviteit lijkt te onttrekken: literatuur. Individuele auteurs kunnen schrijven waar ze maar willen – of dat nu op een eenzaam zolderkamertje is of in een druk café. Toch leert de geschiedenis ook iets anders.

tot een eindproduct te komen, 3) samenwerken is cruciaal voor financiële zekerheid en belangenbehartiging en 4) samenwerken is voor sommige auteurs de enige weg om de eigen stem te laten klinken.

Samenwerken inspireert

Natuurlijk zijn wij niet de eersten die bij het beeld van de eenzaam zwoegende dichter kanttekeningen plaatsen. Zeker waar het de periode tot pakweg 1880 betreft, is het een gemeenplaats dat literatuurbeoefening sterk collectief georganiseerd was: denk aan rederijkerskamers in de 16de eeuw, genootschappen in de 17de en de 18de eeuw, en onder meer leesgezelschappen en studentenclubs in de 19de eeuw. In al deze sociale contexten draaide het om gezamenlijke beleving én productie van literatuur. De rederijkers zetten met hun voorliefde voor artistieke complexiteit en verfijndheid een nieuwe norm, terwijl het 18de-eeuwse letterkundige genootschap een uitgelezen gelegenheid voor *peer review* bood: leden bediscussieerden en corrigeerden elkaars werk, en publiceerden verzamelbundels.

De Beweging van Tachtig¹ zou met dit ‘schoolse maakwerk’ in één keer korte metten hebben gemaakt, door brutaal het individuele en autonome auteurschap op te eisen. In de woorden van voorman Kloos: ‘In ’t algemeen slechts kan men weten, dat kunst de aller-

individueelste expressie van de aller-individueelste emotie moet zijn’. Dat beeld van een bruuske breuk is aantrekkelijk, maar in werkelijkheid kende Tachtig een conventionele start. Het ging – zeker in de beginjaren, zo weten we uit notulen – om een hecht samenwerkende groep schrijvers die elkaar ontmoetten bij het literaire genootschap Flanor en daar werkten aan hun ideeën en teksten.

Iets vergelijkbaars geldt voor andere auteurs die zichzelf als nadrukkelijke *Einzelgänger*s presenteerden: bij nader inzien waren ook zij ingesponnen in sociale contexten waarin ze zich lieten inspireren. Willem Bilderdijk fulmineerde in zijn gedicht *De kunst der poëzy* (1809) tegen de duffe sfeer van de literaire genootschappen, maar hij gaf voorlezingen, bleef actief binnen zulke genootschappen en verzamelde jonge schrijvers om zich heen die hij les gaf en met wie hij over literatuur sprak, onder wie de latere beroemdheid Isaac da Costa.

Bij de jongste generatie schrijvers van vandaag bestaat er niet eens meer zo’n negatieve connotatie bij samenwerking. Op hedendaagse schrijfopleidingen als de Amsterdamse Rietveld Academie en het Arnhemse ArtEZ is co-creatie eerder een vanzelfsprekendheid dan een uitzondering. Zeldzamer zijn literaire collectieven buiten de muren van de opleidingen, maar ze bestaan wel: denk maar aan de Poëzieboys. Dit soort schrijverscollectieven lijken op het →

eerste oog vernieuwend, omdat we geneigd zijn ze te bezien tegen de achtergrond van een 20ste-eeuwse literaire cultuur waarin veel auteurs relatief zelfstandig opereerden. Maar liever zien wij ze als deel van een eeuwenlange traditie waarin schrijvers elkaar opzoeken om inspiratie te vinden en samen te werken.

Samenwerken maakt mogelijk

Behalve inspirerend, is samenwerking voor auteurs meestal ook broodnodig. Bij literaire producten buiten het boek is dat gemakkelijk te zien: Lisa Weeda, bijvoorbeeld, werkte voor haar literaire virtual reality installatie *Rozsypne, scattered* (2019) samen met regisseur Nienke Huitenga en producent Studio ZZZAP.

Het is minder zichtbaar dat ook haar roman *Aleksandra* een collectief product was, omdat het grondig redactioneel werd begeleid zoals gebruikelijk in de Nederlandse literaire wereld. Redacteuren, proeflezers, uitgevers, boekhandelaars en organisatoren zijn medemakers die niet alleen een kwaliteitsbewakende poortwachter zijn van het veld en een faciliterende rol spelen bij de uitgave van literaire dragers, maar ook in creatieve zin hun stempel drukken.

Deze vormen van samenwerking zijn al zo oud als de drukpers. In 17de-eeuws Amsterdam, beroemd om de bloeiende culturele industrie, verkochten schilders hun eigen doeken vaak direct aan huis, maar waren schrijvers voor het publiceren en verkopen van hun werk afhankelijk van uitgevers, drukkers en boekhandelaars (rollen die soms wel en soms niet door dezelfde persoon werden vervuld). De invloed van drukker-uitgevers was groot: zo is de beroemde uitgave over de zeereis van schipper Bontekoe (1646) geen oorspronkelijk reisjournaal, maar een reconstructie achteraf, vermoedelijk gemaakt door Bontekoe en zijn uitgever Deutel samen.

Samenwerken helpt

Een functie van het samenwerken waaraan we niet zo gauw denken in het geval van auteurs, is het organiseren of emanciperen van de beroepsgroep. Van oudsher staan schrijvers bekend als een zeer losjes georganiseerde beroepsgroep, wat samenhangt met het idee dat schrijven nauwelijks 'leerbaar' is en (dus) ook niet echt een 'beroep'. Toch bestaan er al vanaf de vroege 20ste eeuw vormen van collectieve belangen-

Comité Actie Schrijversprotest (staand v.l.n.r. Gerrit Kouwenaar, Bert Voeten, H.A. Gomperts, Bert Schierbeek en Joop Klant; zittend v.l.n.r. Eduard Hoornik, Harry Mulisch, onbekende, Sybren Polet en Adriaan Morriën), 1963. Collectie Literatuurmuseum

behartiging. In die periode begon de Vereniging van Letterkundigen (1905), de huidige Auteursbond, zich in te zetten voor het verbeteren van de onderhandelingspositie en financiële mogelijkheden van de auteur. Een cruciale doorbraak volgde in 1962-1963, toen een Actiecomité Schrijversprotest zich hard maakte voor een beter overheidsbeleid voor literatuur. In 1965 leidde dit tot de oprichting van het Fonds voor de Letteren (nu: Nederlands Letterenfonds), het eerste semi-overheidsfonds voor de kunsten in Nederland.

Het is frappant dat zulke vormen van belangenbehartiging niet eerder lijken te hebben bestaan, maar het zou onterecht zijn om aan te nemen dat schrijvers toen voor hun financiële en materiële bestaan volledig op zichzelf aangewezen waren. In de middeleeuwen waren er auteurs die kost en inwoning genoten op een hof, en in de vroegmoderne tijd schreven sommige auteurs voor machtige opdrachtgevers. Dat auteurs geld kregen voor hun schrijfwerk werd eeuwenlang graag verdoezeld, omdat er een zeker taboe rustte op het verdienen aan literatuur. Deze schaamte verklaart wellicht dat belangenbehartiging van de beroepsgroep tot in de 20ste eeuw op zich liet wachten. Recent onderzoek naar het Schrijversprotest heeft overigens laten zien dat ook rond 1960 belangengroepen nog met enige argwaan werden bekeken: politici en burgers, maar ook schrijvers met vaak een conservatievere oriëntatie, waren bang dat de gesubsidieerde schrijver zijn onafhankelijkheid zou verliezen.

Samenwerken moet

Door de eeuwen heen zijn er ook schrijvers geweest die wilden samenwerken omdat ze inzagen of veronderstelden dat ze zonder zo'n netwerk niet serieus genomen zouden worden. Dat waren dikwijls vrouwelijke auteurs: Rosalind Smith betoogde recent dat het nodig is om vrouwelijk auteurschap bij uitstek te bezien als 'collaborative authorship'. Omdat vrouwen in de vroegmoderne periode niet gemakkelijk voldeden aan het ideaalbeeld van de auteur als een klassiek geschoolde geleerde, waren zij veelal afhankelijk van samenwerkingen om de weg naar de drukpers toch te vinden. Hun literaire publicaties verschenen dikwijls dankzij de bemiddeling en aanmoediging van machtiger echtgenoten en mannelijke kennissen. Veel 17de- en 18de-eeuwse vrouwelijke auteurs debuteerden pas ná overlijden, dankzij de inspanningen van familieleden of mannen met aanzien. De editoren van postume dichtbundels van vrouwen bepaalden de selectie en volgorde van de literaire teksten, die zij ook zelf toelichtten. Behalve gezamenlijk publiceren deden vrouwen soms ook aan samen schrijven: denk aan het beroemde 18de-eeuwse auteursduo Elisabeth Wolff en Agatha Deken. Met heden-daags digitaal stijlonderzoek zijn hun handen niet meer van elkaar te onderscheiden in hun werk, wat wel aangeeft hoe nauw de samenwerking was.

Ook later bleef het voor vrouwen aantrekkelijk en zelfs noodzakelijk om samen te werken en zo een stem te kunnen laten horen: we zien bijvoorbeeld rondom de tweede feministische golf nauwe netwerken van samen schrijvende en musicerende vrouwen ontstaan. Tegenwoordig blijft de positie van vrouwelijke auteurs nog steeds achter bij die van mannelijke collega's – kijk maar naar de winnaars van grote prijzen. Die achterblijvende positie van vrouwen wordt collectief aan de kaak gesteld. Dat gebeurde bijvoorbeeld met het gezamenlijk geschreven manifest *Optimistische woede* (2022) van het vrouwelijk schrijverscollectief Fixdit.

Tot slot

In deze beknopte geschiedenis van literaire co-creatie lag de focus op de continuïteit. Dat is niet voor niets: wij denken dat het nodig is om de literatuurgeschiedenis niet te veel te bekijken vanuit individuele creativiteit en de kantelmomenten waarop die individuele kracht zich manifesteerde. Als we literatuur beschouwen als een praktijk van co-creatie – in meer praktische of financiële zin, in creatief opzicht, of als manier om stem te krijgen – dan kunnen we nieuwe verhalen over de literaire wereld blootleggen: verhalen die laten zien hoezeer het verleden en heden in elkaars verlengde liggen, en dat het in de letteren niet alleen om concurrentie maar ook om gezamenlijke belangen draait. •

Literatuur

- Berg, W. van den en J.J. Kloek (ed.) (1995) *Willem Bilderdijk: de kunst der poëzy*. Amsterdam: Prometheus/Bert Bakker.
- Berg, W. van den en P. Couttenier (2009) *Alles is taal geworden: geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1800-1900*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Bostoen, K. (ed.) (1996) *Bontekoe: de schipper, het journaal, de scheepsjongens*. Amsterdam/Zutphen: Walburg pers.
- Bouwmeester, G., N. Geerdink en L. Ham (2015) 'Een veelstemmig verhaal: auteurschap in de Geschiedenis van de Nederlandse literatuur'. In: *Nederlandse letterkunde*, jrg. 20, nr. 3, 215-236.
- Braber, H. van den (2020) 'Echte schrijvers zijn niet te koop: praktijk en beeldvorming van het economisch profijt van de literaire auteur door de eeuwen heen'. In: *Nederlandse letterkunde*, jrg. 25, nr. 1, 27-61.
- Dalen-Oskam, K. van (2014) 'Epistolary voices: the case of Elisabeth Wolff and Agatha Deken'. In: *Literary and Linguistic Computing*, jrg. 29, nr. 3, 443-451.
- Dorleijn, G. en C. van Rees (2006) *De productie van literatuur: het Nederlandse literaire veld 1800-2000*. Nijmegen: Vantilt.
- Ham, L. (2023) 'De schrijver als kindje van Cals: het Schrijversprotest (1962-1963) in het licht van het autonomiedebat'. In: *Nederlandse letterkunde*, jrg. 28, nr. 1, 25-56.
- Kloos, W. (1891) 'Literaire kroniek'. In: *De Nieuwe Gids*, jrg. 6, deel 1, 139-149.
- Laan, N. (2018) *Medemakers: sociologie van literatuur en andere kunsten*. Hilversum: Literatoren.
- Smith, R. (2022) 'Authorship, attribution, and voice in early modern women's writing'. In: *The Oxford handbook of early modern women's writing in English, 1540-1700*, 21-38.

Noot

- 1 Dit is de generatie van auteurs die vanaf ongeveer 1885 van zich doet spreken met romantisch georiënteerde literatuur; decennialang heeft ze een torenhoge literaire status.

Feike Dietz
is hoogleraar
Mondiale
Dynamiek van
de Nederlandse
literatuur aan
de Universiteit
van Amsterdam

Laurens Ham
is universitair
docent Moderne
Nederlandse
Letterkunde aan
de Universiteit
Utrecht